

XIV SYMPOZJUM STUDENCKICH KÓŁ NAUKOWYCH

Wydziału Budownictwa Architektury i Inżynierii Środowiska

Małe Ciche 2019 rok

RAPORT Z XXI WYPRAWY STUDENTÓW ARCHITEKTURY POLITECHNIKI ŁÓDZKIEJ W KARPATACH WSCHODNICH „HUCULSZCZYNA 2019”

Adrianna Koch, Agnieszka Nowacka

1. Podstawowe informacje o wyprawie

Wyprawy Naukowe Studentów Architektury Politechniki Łódzkiej w Karpaty Wschodnie są organizowane już od dwudziestu czterech lat. Zostały między innymi uhonorowane nagrodą specjalną im. Prof. Jana Zachwatowicza, nakręcono o nich filmy dokumentalne (1995, 1999, 2006, 2009), co roku powstają wystawy retrospektywne. Tradycja trwa, jednak każda z ekspedycji jest niepowtarzalna, tak jak „niepowtarzalni” są studenci w nich uczestniczący. W tym roku wyprawa odbyła się między 7 a 23 lipca, a podczas niej przemierzaliśmy rejony Śniatyń, Horodenka oraz Kosów w obwodzie iwanofrankiws'kim na Ukrainie. W listopadzie 2019 roku KNŚA PŁ „IX Piętro” podczas Interdyscyplinarnego Kongresu Akademickiego Ruchu Naukowego IKONA 3 w Warszawie zostało za nią nagrodzone w prestiżowym, ogólnopolskim konkursie kół naukowych StRuNa w kategorii „Wyprawa roku 2019”.

2. Cele wyprawy

Głównym celem wyprawy było stworzenie dokumentacji technicznej architektoniczno-budowlanej drewnianych, zabytkowych cerkwi w Karpatach Wschodnich i na obszarze przyległego Pokucia. Jest to niezwykle ważne, ponieważ mierzone przez nas cerkwie nie posiadają dokumentacji, która mogłaby być wykorzystana dla celów remontowych oraz konserwatorskich, a w razie zniszczenia budynku byłaby również świadectwem o nim.

Każda zmierzona cerkiew to poszerzenie wiedzy o tradycji i kulturze tamtejszych terenów. Jak w XIX wieku zauważył E. Viollet-le-Duc, dogłębne poznanie zabytków, pozwala nam zachować spuściznę po przodkach [1].

Dla studentów wyprawa była nauką inwentaryzacji architektoniczno-budowlanej oraz okazją do wykształcenia w sobie wrażliwości w czasie

obcowania z reliktowymi formami architektury wiejskiej. Naszym celem było zmierzenie siedmiu zabytków we wsiach (w kolejności mierzenia):

- Drahasymów (1848),
- Rusów (1885),
- Soroki (1863),
- Kopaczyńce (1877),
- Daleszowa (1778),
- Pruchniszcze (1879),
- Chomczyn (1868),

które znajdują się w rejonach (powiatach) Śniatyrń, Horodenka, Kosów.

Podczas wyjazdu promowaliśmy polską myśl techniczną związaną z ochroną dziedzictwa kulturowego. Aktualna sytuacja zabytków na odwiedzonych przez nas terenach nie jest najlepsza. Widzieliśmy między innymi stan cerkwi w Daleszowej w rejonie horodeniowski, najstarszej spośród badanych przez nas. Jej drewniana konstrukcja została jeszcze w czasach radzieckich obłożona siłkatem, a jej wnętrze, gdy tam byliśmy, objane było płytami gipsowo-kartonowymi. Zniszczyło to w nieodwracalny sposób zabytek reprezentujący dziedzictwo kulturowe.

Poprzez naszą pracę w trakcie wyprawy pragniemy pokazać mieszkańcom, że posiadają obiekty o niezwyklej wartości, które warto chronić. Także z tego względu rozdawaliśmy książkę podsumowującą wyprawę z roku 2018 (napisaną w języku polskim i ukraińskim) oraz przekazaliśmy ośmiu wspólnotom parafialnym dokumentację pomiarową, które były efektem pracy uczestników wyprawy z 2018 roku.

Chcieliśmy też poznać kulturę naszych sąsiadów – Ukraińców, przełamywać wzajemne stereotypy i uprzedzenia. Podczas wyprawy mieliśmy niezwykłą okazję zanurzenia się w tej kulturze. Codziennie podróżowaliśmy od wsi do wsi, mierząc kolejno wybrane obiekty. Teren Kresów Południowo-Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, który niegdyś był nam bliski, aktualnie sprawia wrażenie niedostępnego. W ten sam sposób niektórzy młodzi ludzie postrzegają naszych sąsiadów, co tworzy barierę kulturową pomiędzy naszymi społeczeństwami. Poprzez wyprawę krajoznawczą, pragniemy ją przełamać. Mieliśmy możliwość kontaktu z mieszkańcami, którzy przekazywali nam swoją historię. Dzięki otrzymywaniu noclegów w szkołach lub klubach – wiejskich domach kultury – udało nam się zobaczyć w jakich warunkach dzieci zdobywają wiedzę. Była to także okazja do poznania lokalnej gościnności i zrozumienia działania tamtejszych społeczności lokalnych.

3. Charakterystyka wyprawy

3.1. Główne etapy wyprawy:

- zebranie grupy uczestników tegorocznej wyprawy, podział obozów;
- organizacja: przygotowanie budżetu, pozyskanie sponsorów, przejście i uzupełnienie sprzętu mierniczego, zorganizowanie transportu, zakup części żywności zabieranej z Polski;

- przygotowanie danych terenowych i trasy wyprawy; wybranie wsi, do których wyruszamy;
- promocja medialna wyprawy;
- seria wykładów i szkoleń przygotowujących studentów: zasady i metody inwentaryzacji, fotografia metryczna, BHP, poznanie technik biwakowych;
- 7-23.07.2019 wyprawa;
- kompletowanie dokumentacji cerkwi, kreślenie rysunków technicznych;
- organizacja wystawy retrospektywnej;
- przygotowanie oraz wydanie publikacji podsumowującej wyprawę.

3.2. Charakterystyka przedmiotu wyprawy – cerkwi huculskiej

3.2.1. Cechy charakterystyczne zewnątrz

Huculi są jedną z trzech głównych grup rusińskich (ukraińskich) górali zamieszkujących wschodnią część Karpat. Dawna, mała ilość szlaków handlowych i trudna dostępność terenów skutkowała wytworzeniem się i przetrwaniem oryginalnej kultury i charakterystycznej zabudowy.

Rys. 1. Widok na cerkiew w Rusowie (1885), rejon śniatyński;
(fot. Włodzimierz Witkowski)

Większość cerkwi huculskich to budowle centralne na planie krzyża zbliżonego do greckiego, który czasami został rozbudowany do łacińskiego. Posiadają kwadratowe zwieńczenie zrębu nawowego, które przechodzi w ośmioboczny bęben, następnie w pseudo-kopułę zrębową oraz ślepą latarnię zakończoną tak zwaną „cebulką”, czyli makowicą z krzyżem. Pozostałe

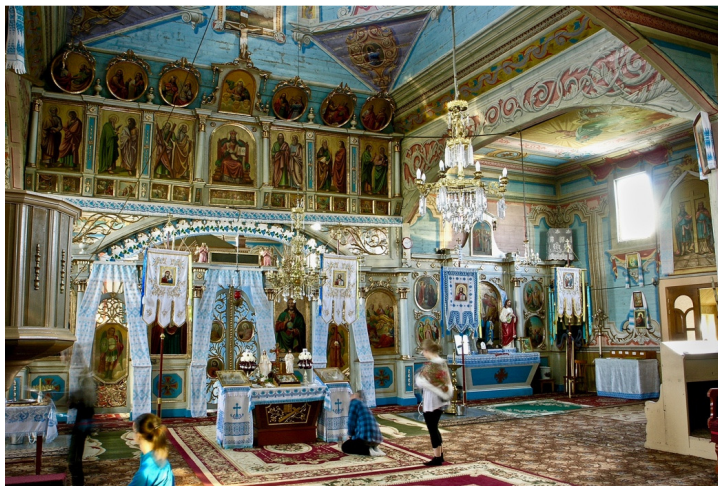
części przykrywa dwuspadowy dach przyczółkowy, czasami nad ramionami krzyża pojawiają się kolejne kopuły. Charakterystyczny jest też daleko wysunięty na rysiach okap, chroniący elewację przed zamakaniem.

Cerkwie najczęściej były sytuowane w centrum wsi. Idealnym miejscem są pagórki, szczególnie w otoczeniu starych drzew, ogrodzone drewnianym lub kamiennym płotem. W jednym z narożników przeważnie znajduje się też wolnostojąca dzwonnica.

Aktualnie mieszkańcy Pokucia i Huculszczyzny starają się łączyć tradycję z nowoczesnością. Od XX wieku popularne stały się obicia z blachy ocynkowanej oraz aluminiowej, które są niestety szkodliwe dla drewnianej konstrukcji. Jeśli są zbyt szczelne, mogą spowodować korozję biologiczną drewna przez brak możliwości odparowywania wody. Jeśli są za mało szczelne, pozwalają na zawilgocenie wodą opadową [2]. Jednak nawet tak szkodliwą „ozdobę” dekoruje się tradycyjnymi wzorami: geometrycznymi, roślinnymi, typowo chrześcijańskimi oraz wieloma innymi [3].

3.2.2. Cechy charakterystyczne wnętrza [4]

Wnętra dzielą się na przedsionek (babiniec), nawę oraz sanktuarium (odpowiednik prezbiterium). Najbardziej charakterystycznym elementem jest ikonostas, który stanowi granicę pomiędzy *sacrum* a *profanum*. W zmierzonych przez nas cerkwiach najczęściej pojawiał się schemat dwudzielny, jednak najbardziej znaczącym jest schemat ikonostasu karpackiego. Zawiera on kolejno od dołu rząd predelli, ikon namiestnych, prazdników, Deesis, proroków oraz krzyż. Przez ikonostas prowadzą trzy przejścia z nawy do sanktuarium: dwa mniejsze wrota diakońskie z wizerunkami aniołów oraz wrota carskie z przedstawieniami ewangelistów i Zwiastowaniem.

Rys. 2. Dekoracyjny wystrój świątyni; (fot. Włodzimierz Witkowski)

Wnętrza są niezwykle dekoracyjne – podłogi zdobią dywany, ściany i stropy pokrywają malowidła. Wkraczając do świątyni, zanurzamy się w morzu kwiatów, złoceń, tradycyjnych wzorów.

3.3. Proces powstawania dokumentacji

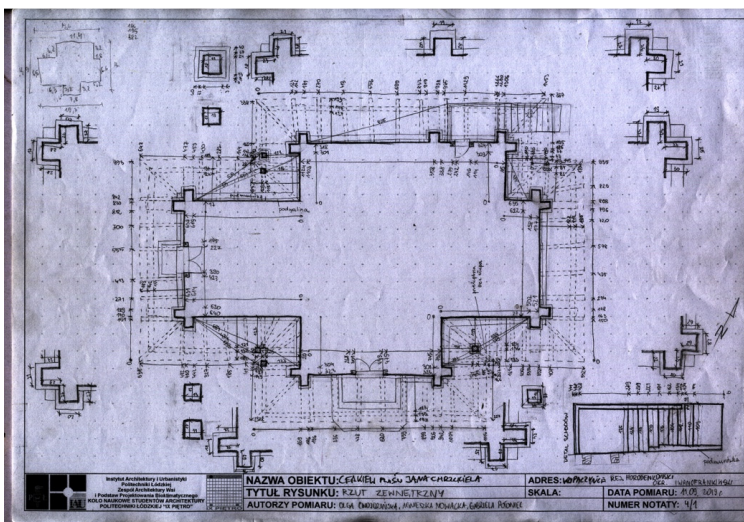
3.3.1. Metody pomiarowe i sprzęt

Wszystkie używane przez nas metody były metodami analogowymi. Praca zaczynała się rano, po przybyciu na miejsce. Wyciągaliśmy z plecaków puste notaty oraz tzw. ściagi teoretyczne (rodzaj kart-poradników, przygotowanych przez opiekunów). Dzieliłiśmy się na dwu- trzyosobowe grupy, z których każda dostawała jeden rysunek do przygotowania. Stosowaliśmy metody pomiaru bezpośredniego oraz pośredniego. Do pierwszej kategorii można zaliczyć triangulację, czyli mierzenie dużych powierzchni poprzez podział jej na sieć trójkątów, które stanowią figury sztywne pozwalające odtworzyć potem cerkiew w rysunkach technicznych. Używaliśmy także metody ciągu pomiarowego dzięki taśmie mierniczej. Płaszczyznę wspomagającą, tj. teoretyczny horyzont, wykonywaliśmy za pomocą poziomicy laserowej. Mierzyliśmy następnie wysokości położenia poszczególnych punktów w górę i w dół, wykrywając nierówności, np. posadzki albo gruntu i stropu, kopuły, spodniej części dachu itp. W przypadku miejsc niedostępnych używaliśmy metod pomiaru pośredniego, jak na przykład zdjęć metrycznych z łąką geodezyjną, zasad podobieństwa trójkątów i proporcjonalności odcinków.

Rys. 3. Wyznaczanie płaszczyzny wspomagającej (czyli teoretycznego horyzontu);
(fot. Wojciech Pardała)

W tym samym czasie nasi opiekunowie w rozmowach z księżmi, *pałamarami* (kościelnymi) zbierali historię cerkwi, stare zdjęcia. Wspomagali nasze działania korektami i cennymi uwagami.

Rys. 4. Przykładowa notata, pomiar: Olga Cwojdzińska, Agnieszka Nowacka, Gabriela Potoniec

3.3.2. Po pomiarach

Po skończonym dniu pracy zbieraliśmy zestaw skończonych notat: rzuty, przekroje, elewacje, detale... Wspólnie dyskutowaliśmy o nich, czasem już w świetle latarek, podpisywaliśmy i segregowaliśmy.

Już w Polsce zaczęliśmy proces tworzenia pełnej dokumentacji na podstawie tych zapisów. Każdy wybrał jeden obiekt, dla którego sporządzi rysunki techniczne. Następnie wykorzystamy te materiały do organizacji wystawy retrospektywnej oraz wydania publikacji w języku polskim i ukraińskim, która będzie zawierać zarówno informacje naukowe, jak i wspomnienia z podróży.

3.3.3. Drugi etap wyprawy

Osiągnęliśmy nasz cel – zmierzenie 7 cerkwi. Mogliśmy dzięki temu rozpocząć kolejną część wyprawy, bardziej rekreacyjną, lecz nie mniej istotną. Wyruszyliśmy w stronę przepięknej Czarnohory, aby tam przemierzać strome stoki.

Na nasze ostatnie trzy dni zatrzymaliśmy się w Jabłonicy u zaprzyjaźnionej ukraińskiej rodziny – państwa Droniaków. Byliśmy jako uczestnicy wyprawy już kolejnym pokoleniem, któremu udało się spotkać tych niezwykle ludzi. Między innymi sam Pan Iwan Droniak mógł wyrzucić niezwykle wrażenie, oprowadzając nas po huculskim muzeum, opowiadając o swoich pasjach albo prowadząc nas przez dzikie zbocza gór, wytaczając własne szlaki.

Dwudziestego drugiego lipca wyruszyliśmy wczesnym rankiem z gospodarstwa państwa Droniaków do Kołomyi, skąd mieliśmy powrotny autobus do Łodzi.

3.4. Podsumowanie

Dla mieszkańców odwiedzanych przez nas terenów nasza wyprawa była okazją do pozyskania technicznej dokumentacji architektoniczno-budowlanej cerkwi mierzonych w ich wsiach. W lipcu tego roku przekazaliśmy wspólnocie parafialnej w Nowosielicy w rejonie śniatyńskim dokumentację cerkwi p.w. Wprowadzenia Przenajświętszej Dziewicy Maryi do Świątyni. Miesiąc później cerkiew spłonęła. Jest to sytuacja rzadka, ale nie odosobniona, która pokazuje niesamowitą wagę naszych rysunków i wartość naszej pracy. Zdarzają się także bardziej prozaiczne przypadki, kiedy dokumentacja jest potrzebna dla celów remontowych i konserwatorskich. Dzięki tegorocznemu projektowi pamięć o kolejnych siedmiu obiektach dziedzictwa zostanie zachowana.

Wyprawa to między innymi niezapomniana lekcja inwentaryzacji. Rozwijamy umiejętności zawodowe, niezbędne w życiu przyszłych architektów. Uczymy się precyzji sporządzania pomiarów, gdyż nie będziemy mieli więcej możliwości wrócić do obiektu, aby uzupełnić brakujące informacje. Wśród nas byli także „studenci weterani”, którzy po raz kolejny dokumentowali cerkwie w Karpatach Wschodnich. Młodszym przekazywali swoją wiedzę i doświadczenie, a sami trenowali umiejętności dydaktyczne. Wyprawa była okazją do pogłębiania umiejętności pracy zespołowej.

Oprócz tego poznaliśmy również nową kulturę, dowiadując się jak można żyć inaczej. Odmienne podejście do utrzymania wspólnych przestrzeni zaskoczyło wielu z nas, wychowanych już za czasów stosunkowej stabilizacji ekonomicznej naszego kraju. Szkoła, klub, cerkiew, czyli punkty zebrania ludności wsi stanowią pewnego rodzaju *sacrum* w mentalności mieszkańców – to co jest wspólne, „nasze”, musi być zachowane w idealnym stanie. Każdy, kto może, dokłada się do tego, nawet kosztem własnego poziomu życia. Najważniejsze jest kolektywne dobro społeczności. Ta sama sytuacja dotyczy np. odwiecznego „prawa przejścia” – zwyczajowego, zachowanego na Huculszczyźnie prawa dającego możliwość przechodzenia przez cudzą posesję, o ile biegnie tamtędy droga czy ścieżka istniejąca już wcześniej. Traktowane jest to jako coś normalnego i mile widzianego.

Wyprawa Huculszczyzna 2019 jest zarówno kontynuacją tradycji dwudziestu wcześniejszych wyjazdów studenckich w Karpaty Wschodnie, jak i stanowi niepowtarzalną wartość ze względu na ludzi, którzy w niej uczestniczyli. Efekty naszych działań są wartościowe zarówno dla mieszkańców, uczestników, jak i dla nauki, ponieważ odpowiadają na realną potrzebę dokumentowania drewnianego dziedzictwa architektonicznego.

Streszczenie

W tym roku wyprawa huculska odbyła się między 7 a 23 lipca, a podczas niej przemierzaliśmy rejon Sniatyn, Horodenka oraz Kosów. Głównym jej celem było stworzenie dokumentacji technicznej architektoniczno-budowlanej drewnianych, zabytkowych cerkwi w Karpatach Wschodnich i na przyległym Pokuciu. Dla studentów wyprawa była nauką inwentaryzacji architektoniczno-budowlanej oraz okazją do wykształcenia w sobie wrażliwości w czasie obcowania z reliktowymi formami architektury wiejskiej. Chcieliśmy też poznać kulturę naszych sąsiadów – Ukraińców oraz przełamywać wzajemne stereotypy i uprzedzenia.

Podczas wyprawy zajmowaliśmy się cerkwiami typu huculskiego. Huculi są jedną z trzech głównych grup górali ukraińskich zamieszkujących wschodnią część Karpat. Oddalenie ich siedzib od głównych szlaków komunikacyjną pozwoliło im stworzyć i zachować oryginalną kulturę ludową.

Wszystkie używane przez nas metody pomiaru były metodami analogowymi. Stosowaliśmy metody pomiaru bezpośredniego oraz pośredniego. Praca zaczynała się rano, a kończyła wieczorem. Codziennie dokumentowaliśmy inny obiekt w kolejnej z odwiedzanych wsi.

Po powrocie do Polski zaczęliśmy proces tworzenia pełnej dokumentacji na podstawie rysunków i zapisów terenowych. Każdy uczestnik wyprawy sporządza dokumentację jednego, wybranego obiektu. Następnie wykorzystamy te materiały oraz dokumentację fotograficzną do organizacji wystawy retrospektywnej i wydania publikacji w języku polskim i ukraińskim, która będzie zawierać zarówno informacje naukowe, jak i wspomnienia z podróży.

Wyprawa Huculszczyna 2019 jest kontynuacją tradycji dwudziestu wcześniejszych wyjazdów studenckich w Karpaty Wschodnie, jak i stanowi niepowtarzalną wartość dla jej uczestników. Efekty naszych działań są wartościowe zarówno dla mieszkańców, uczestników, jak i dla nauki, ponieważ odpowiadają na realną potrzebę dokumentowania drewnianego dziedzictwa architektonicznego.

Abstract

This year's Hutsul expedition took place between the 7th and 23rd of July, during which we travelled through the counties of Sniatyn, Horodenka and Kosiv. Its main goal was to create technical and architectural documentation of wooden, historical orthodox churches in the Eastern Carpathians and in the neighbouring region of Pokuttia. For the students the expedition was a lesson of architectural and construction survey and an opportunity to develop their sensitivity when dealing with relict forms of rural architecture. We also wanted to learn about the culture of our neighbours – Ukrainians and overcome mutual stereotypes and prejudices.

During the expedition we were dealing with Hutsul type churches. Hutsuls are one of the three main groups of Ukrainian highlanders living in the eastern part of the Carpathian Mountains. The distance of their

settlements from the main communication routes allowed them to create and preserve the original folk culture.

All the methods we used were analogue methods. We used methods of direct and indirect measurement. The work started in the morning and ended in the evening. Every day we documented a different object in another of the visited villages.

After returning to Poland, we started the process of creating full documentation based on drawings and field records. Each participant of the expedition prepares the documentation of one selected object. Then we will use these materials and photographic documentation to organize a retrospective exhibition and publish a book in Polish and Ukrainian, which will contain both scientific information and travel memories.

The Hutsul Expedition 2019 is a continuation of the tradition of twenty earlier student trips to the Eastern Carpathians, as well as a unique value for its participants. The results of our activities are valuable for the residents, participants, as well as for science, because they respond to a real need to document the wooden architectural heritage.

Literatura

- [1] Kadłuczka A., *Ochrona zabytków architektury*, t. 1, *Rozwój doktryn i teorii*, Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Kraków 2000.
- [2] Witkowski W., *Hustul orthodox church. Selected conservation problems*, „Annals of Warsaw University of Life Sciences. Forestry and Wood Technology” 2007, nr 62, Warszawa 2007, ss. 351-358.
- [3] Karbownik P., Mikina M., Królewicz A., *Huculskie cerkwie z ery drewna w czasach blachy i plastiku*, [w:] *Huculszczyzna w badaniach młodych naukowców*, red. Troll M., Warchalska A., Biblioteka Górska Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK, t. 13, COTG PTTK w Krakowie, IGiGP UJ, Kraków 2011, ss. 185-200.
- [4] Michałowicz M., Matysiak M., *Ikonostasy wybranych cerkwi typu huculskiego w rejonie Doliny i Rożniatowa na Ukrainie*, [w:] *Huculszczyzna w badaniach młodych naukowców...*, op. cit., ss. 201-210.

KNSA PŁ „IX PIĘTRO”

Opiekun naukowy:

dr inż. arch. Włodzimierz Witkowski